

Czeferner Dóra: Kultúrmisszió vagy propaganda? Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest. 2021. 286 o.

Járosi Sztella – Kéri Katalin

Az elmúlt években világszerte erősödött a nőtörténeti kutatások iránti érdeklődés, és a nők múltjával foglalkozó kutatóműhelyek egyre több fiatal tudóst vonzanak. Közülük Fedeles-Czeferner Dóra adatgazdag, kifejezetten újszerű, eddig nem vizsgált vagy figyelmen kívül hagyott összefüggéseket láttató publikációs eredményei évek óta a hazai nőtörténeti és sajtótörténeti kutatások élvonalába tartoznak. A kutatónő a közelmúltban az itt bemutatásra kerülő könyvéért elnyerte az MTA Akadémiai Ifjúsági Díját.

Az új- és legújabb kori nők történetének a tanulmányozásához és megismeréséhez levéltári kútforrások, nyomtatásban megjelent alapkönyvek, képi és tárgyi források, statisztikai adatok értelmezésén kívül elengedhetetlenül szükséges a sajtótermékek vizsgálata, hiszen az újságok, folyóiratok mindig meglehetősen jól tükrözik azt a kort, amelyben íródtak. A lapkiadás 18–19. század fordulójától történt kibontakozása a teljes nyugati világban megfigyelhető volt, és összefüggött az iskoláztatás kiszélesedésével, az olvasóközönség számának gyors és ugrásszerű növekedésével. A női olvasók, a számukra készített lapok vagy lapmelléletek esetében is jelentős volt a 19. századi fejlődés. A nőkről szóló, őket érdeklő témák kifejtését eleinte szinte kizárólag férfi szerzők publikálták, a század második felében azonban ez a helyzet megváltozott: egyre több, nem csupán az újságokat olvasó, hanem azokat író hölgy neve is ismertté vált. Az 1880-as évekre, amikor a sajtótermékek száma jelentős mértékben megemelkedett, sokszorosára nőtt mind a lapok, mind pedig az eladott példányok száma, a sajtó valódi tömegsajttá vált. A városokban mindenütt megjelentek az újságosbódék, és valamennyi társadalmi réteg tagjai megtalálhatták a nekik tetsző lapokat az Osztrák-Magyar Monarchia területén is. Jóllehet az általános és kötelező népoktatás mindenütt bevezetésre került, és ezzel nagymértékben nőtt az írni-olvasni tudók száma, egy ideig még főként a műveltebb és tehetősebb családok (nő)tagjai alkották a lapok olvasóközönségének nagyobb részét. Az újságcikkek tematikájában, cikk- és képanyagában a női lapoknál is az egész kontinensen érződött az amerikai és a francia lapok hatása.¹

¹ A női sajtó nemzetközi és hazai történetéről lásd pl.: a következő korábbi műveket: Nagydiósi Gézné: Magyarországi női lapok a XIX. század végéig. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, 1957. Budapest, OSZK, 1958. 193–227.; Kéri Katalin

A századfordulón a női lapok és a női újságírók már jelentős szerepet töltöttek be az európai kulturális életben. Több, nem kifejezetten női újságnak volt – különösen a 20. század elejétől – nőknek szóló melléklete, ami egyértelműen jelezte, hogy a nők, mint potenciális olvasóközönség, ekkorra már nagyon jelentős táborot alkottak. Ilyen mellékletként jelent meg például a „Nő mint házi orvos” a *Tolnai Világlapja*-ban, vagy a „Nők Világa”, amelynek fő lapja a Kolozsváron kiadott *Unitárius Közlöny* volt. A századforduló táján tipikus jelenség volt, hogy egyes országos vagy regionális egyesületek, nőszervezetek is alkalmanként vagy rendszeresen lapot adtak ki. Példaként említhető a Feminista Egyesület Értesítője, amely 1906–1907-ben jelent meg Glücklich Vilma szerkesztésében, és amely 1907-től *A Nő és a Társadalom*² címmel havonta került kiadásra 1914-ig. Akkortól *A Nő* címmel élt tovább a folyóirat, kéthavonta történő megjelenéssel. A Magyarországi Nőegyletek Szövetségének lapja, a Székesfehérváron 1909–14 között kiadott *Egyesült Erővel* jelentett még fontos olvasmányt a nőmozgalmi aktivistáknak.

A női sajtótermékek felvirágzása kitűnő forráshátteret jelent napjaink kutatóinak: jelentős terjedelmű és változatos tematikájú, jelentős részben már digitalizált szövegeikkel sok eredménnyel kecsegtető kutatások tervezhetők, a tartalom- és dokumentumelemzések módszerével fontos kutatói kérdésekre nyerhetünk választ, jobban megismerve így a nők korabeli életét, az emancipációs törekvéseket vagy egyes, mértékadó korabeli személyek életútját. Fedeles-Czeferner Dóra kutatónő tíz évig tartó, magyar és külföldi (különösen amerikai, osztrák és magyar közgyűjteményi) helyszíneken folytatott kutatásai nyomán *Kultúrmisszió vagy propaganda? Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten* címmel egy olyan kötet született, mely a benne közölt adatokkal, bőséges jegyzetapparátusával és irodalomjegyzékével, szerteágazó, ugyanakkor koherens egészet alkotó tartalmával is figyelemre méltó. A kutatónő olyan, jól kiérlelt, számos tudományos fórumon részeredményeit már korábban bemutató művet tett le az asztalra, amely őt mostantól fogva kétségkívül a nőtörténet megkerülhetetlen hazai alakjává teszi, ha eddig ez még bárki számára kétséges lett volna.

A könyv az Osztrák Magyar Monarchia három leginkább meghatározó polgári-liberális, feminista szervezetének (*Allgemeiner Österreichischer Frauenverein, Nőtisztviselők Országos Egyesülete, Feministák Egyesülete*)

(1997): Női lapok a 18–19. század Európájában. *Világtörténet*, ősz–tél, 74–78.

² Megjegyzés: *A Nő és a Társadalom* cikkanyagának sokszempontú elemzését az elmúlt években mások mellett Kereszty Orsolya végezte el. Lásd erről pl.: az alábbi írásait: Kereszty Orsolya (2013): A nők szerepeinek tematizálása *A Nő és a Társadalom* folyóiratban 1907–1913. *Új Pedagógiai Szemle*, 3. sz. 187–197.; Kereszty Orsolya (2011): „*A Nő és a Társadalom*” a nők művelődéséért (1907–1913). (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára, 88.) Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest.

1907 és 1918 közötti sajtókiadványait taglalja. Így kerül komparatív módon bemutatásra *A Nő és a Társadalom* (1907–1913), *A Nő* (1914–1928), valamint a *Neues Frauenleben* (1902–1918). A Bevezetést követő kutatástörténeti áttekintés pontos és inspiráló historiográfiai bemutatás, és ugyanez elmondható a forrás- és módszertani alapokat ismertető alfejezetekről is. A kötet harmadik részében szerepel annak a – több, korábbi sajtótörténeti elemzésből hiányzó – témának a kibontása, hogy a századfordulón miért és miben tért el egymástól a profitot termelő női sajtó és a nőmozgalmi, ideológiai céllal kiadott női lapok csoportja. A vizsgált periodikákat bemutató fejezetet a szerkesztőségi munka rekonstrukcióját bemutató rész követi, kiemelve a szerkesztői gyakorlat sok hasonlóságát és esetleges különbségeit. Ezt, a cikkanyag vizsgálata mellett, a lapok munkatársai által írott levelezések gondos elemzése támasztja alá, ami más sajtótörténeti kutatásoknál mintaként szolgálhat a későbbiekben.

A periodikák szerkesztőit és szerzőit bemutató alfejezetekhez hasonlóan fontos, a hatástörténet szempontjából nélkülözhetetlen a lapok recepciójának történeti, összehasonlító bemutatása. Könnyű belátni, hogy semmiféle mű (és ez alól a sajtócikkeket sem kivételek) „önmagában” történő vizsgálata nem nyújt teljes képet annak kutatása nélkül, hogy az adott írást egyáltalán kik olvasták, a cikkek hogyan hatottak rájuk. Ennek a mozzanatnak a megragadása a sajtókutatások egyik legnehezebb feladata, a szerző sokszempontú elemzése azonban tudott ebből a szempontból is új eredményeket felszínre hozni.

A kötet terjedelmének több mint harmadát adja a 8. és 9. fejezet: előbbi az újságcikkek nagyon igényes, szakszerű és cizellált műfaji csoportosítását nyújtja, az utóbbi pedig a cikkek tartalomelemzését foglalja össze. Mindegyik rész egyértelműen jó kiindulópontja, mintája lehet a jövőben a sajtókutatásoknak. Különleges és (nő)történeti szempontból egyaránt fontos a 10. fejezet, mely „Az Osztrák Magyar Monarchia és a külföld reprezentációja” címmel került a kötetbe. Az egész mű, ez a fejezete pedig különösen, alkalmas lehet az osztrák és a magyar nőmozgalmi törekvések nemzetközi bemutatására.

Fedeles-Czeferner Dóra sajtó- és egyesületstörténeti kutatásai során szorgalmasan és szisztematikusan építkezett, ami szinte példa nélkül való hasonló témák hazai és külföldi kutatóinál. Sohasem választotta a könnyebb utat: nem mások kutatási eredményeiből merített, hanem saját maga járt mindennek utána, még akkor is, ha korábbi vagy kortárs kutatók szinte egy emberként állítottak valamit a 19–20. század nő történetéről, egyleteiről vagy női sajtójáról. Ő mindent újra mérlegre tett, és ezen a mérlegen sok korábbi kijelentés könnyűnek találtatott. Emiatt többször fogalmaz meg burkolt vagy éppen éles kritikát, kutatásai alapján kétkedést mutat egyes kutatók korábbi meglátásaival kapcsolatban. Különösen kiemelkedő és meggyőző az a megállapítása, hogy mennyire fontos

volt és lenne a továbbiakban is a hazai nőtörténet osztrák nőtörténettel való alaposabb összevetése, párhuzamos és egymással összefüggő kutatása. Bármilyen különös ugyanis, de a magyarországi dualizmus időkéből való, nőtörténeti források elemzését több kutató is úgy végezte el, hogy osztrák elsődleges forrásokat, illetve ausztriai közgyűjteményekben elérhető, Magyarországgal kapcsolatos kútfőket nem, vagy csupán érintőlegesen vizsgált. Lényeges és sokoldalúan alátámasztott továbbá annak, a tématerület újragondolását szükségessé tevő kifejtése, hogy az általa vizsgált nőegyletek, sajtótermékek a női választójog megadását nem célnak, hanem eszköznek tekintették a nőemancipáció sokrétű és sokszínű folyamatában.

A téma historiográfiájának precíz áttekintése, az eddig keletkezett kutatási eredmények, szakirodalom alázattal, ugyanakkor kellő kritikával történt elemzése tág teret kap a könyvben és megfelelő módon részletes. Fontos kutatói magatartásnak tarthatjuk a változatos, számos helyszínen válogatott primer forrásanyag megismerése mellett a forrásadatok feldolgozásához (részben saját) adekvát, kvantitatív és kvalitatív eljárásokat is tartalmazó módszertan kidolgozását. Az ennek nyomán nyert kategóriarendszerek, az ezek segítségével megalkotott táblázatok, grafikonok a kötetet nem egyszerűen illusztrálják, hanem annak szerves részét képezve alátámasztják, nyomatékosítják a kutatónő megállapításait. A művet jól egészíti ki az ábrák és térképek jegyzéke, valamint a Személynévmutató.

Fedeles-Czeferner Dóra minden korábbi kutatása most egy olyan műben szintetizálódott, amely nem csupán hazánkban, hanem nemzetközi szintre kilépve is teljes mértékben megállja a helyét. Erre pedig nagyon nagy szükség van, mert a nőtörténet vonatkozásában fontos volna erősíteni a magyar kutatói jelenlétet a külföldi vezető folyóiratokban és konferenciákon. Az olvasást befejezve az olvasó úgy érezheti, hogy ezt a tartalmas munkát igazán érdemes volt kemény fedelű kiadványként megjelentetni, mert vélhetően hosszú időn át szükség lesz arra, hogy e mértékadó műbe újra meg újra belelapozhassunk, módszertani és forrástani útmutatásait példaként használjuk a nőtörténeti kutatásokban.